

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศตะวันตกในรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2411
(เน้นในเรื่องเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่มีผลต่อสถาปัตยกรรม)

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 อารยธรรมตะวันตกได้มีบทบาททำให้ประเทศก้าวจากสยามเก่า (Old Siam) ไปสู่สยามใหม่ (New Siam) ในทุกวิถีทาง

ระหว่างที่มีมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนาในเมืองไทยนั้น ตรงกับช่วงเวลาประเทศมหาอำนาจตะวันตกกำลังเริ่มขยายอิทธิพลในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รัชกาลที่ 4 ขณะที่ยังทรงดำรงพระยศสมเด็จพระบวรเจ้าผู้บำงกุฏและทรงผนวชอยู่ ได้ทรงตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องชวนชาวสยามเรียนรู้อาณาจักรต่างประเทศ เพื่อที่จะได้เป็นทางไปสู่การศึกษาวิชาการต่าง ๆ ของประเทศตะวันตกต่อไป ขณะประทับอยู่ที่วัดราชาธิวาส (วัดสมอราย) พระองค์ทรงคบค้าสมาคมกับบาทหลวงโรมันคาทอลิกซึ่งมีความเชี่ยวชาญในภาษาละติน ทรงศึกษาภาษาละตินจากบาทหลวงปัลเลโกซ์ (Bishop Pallegoix) ต่อมาในปี พ.ศ. 2388 ขณะประทับอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร ทรงศึกษาภาษาอังกฤษจากมิชชันนารีอเมริกัน ชื่อ เจสซี แคสเวลล์ (J. Caswell) ทรงสนพระทัยในวิทยาการตะวันตกเป็นอย่างมากโดยเฉพาะทางด้านดาราศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และคณิตศาสตร์ ทรงมีความรู้ในวิชาเหล่านี้อย่างกว้างขวาง นอกจากการศึกษาค้นคว้าความรู้ทางวิชาการแล้ว พระองค์ยังทรงสนพระทัยความเป็นไปของสถานการณ์ของโลกจากมิตรชาวต่างประเทศและจากหนังสือพิมพ์ต่างประเทศที่ส่งมาจากเมืองไกลเคียง เช่น สิงคโปร์ และปีนัง ความรู้ที่ทรงได้รับนี้ทำให้พระองค์ทรงมีความคิดเห็นก้าวหน้าและนำไปสู่การปรับปรุงบ้านเมืองเป็นแบบตะวันตก (Westernization) เมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. 2394 ประเทศไทยก็ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าเป็นแบบตะวันตก พระองค์ทรงได้รับพระเกียรติคุณว่าเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรก และเป็นพระมหากษัตริย์องค์เดียวในภาคตะวันออกในเวลานั้นที่ทรงรู้ภาษาอังกฤษเป็นอย่างดี การศึกษาหาความรู้อย่างกว้างขวางทั้งในค่านิยมวิชาการและความเป็นไปของโลกนี้เอง ทำให้พระองค์ทรงที่ความคิดเห็นก้าวหน้าและทรงเล็งเห็นความจำเป็นสองประการ ประการแรกคือ วิทยาการและความเจริญตามแบบตะวันตก เป็นสิ่งที่น่าสนใจ มีประโยชน์และจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับประเทศในอนาคต จึงเป็นการสมควรที่ชาวไทยจะได้ศึกษาวิทยาการใหม่ๆ ประการที่สอง คือ ด้ทธิจักรวรรดินิยมที่กำลังแพร่ขยายมายังซีกโลกตะวันออก เป็นสัญญาณเตือนให้ประเทศไทยได้ตระหนักว่า ถึงเวลาแล้วที่ไทยจะต้องยอมรับอิทธิพลของอารยธรรมตะวันตก ปรับปรุงประเทศไทยทันสมัย เพราะเป็นวิธีเดียวเท่านั้นที่จะดำรงเอกราชไว้ได้

ในด้านการต่างประเทศ พระองค์ทรงเปลี่ยนแปลงวิเทโศบายของประเทศให้ทันต่อเหตุการณ์ ประเทศไทยได้ทำสนธิสัญญาพันธมิตรกับอังกฤษ สหรัฐอเมริกา และประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรป พระองค์ได้ทรงส่งพระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค) เป็นราชทูตไปอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2400 และพระยาศรีพิพัฒน์ (แพ บุนนาค) เป็นราชทูตไปฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. 2403 นอกจากนี้ยังได้ทรงจ้างชาวต่างประเทศเข้ามาเป็นที่ปรึกษาและช่วยกิจการด้านต่าง ๆ อีกด้วย

ในด้านการทหาร พระองค์โปรดฯ ให้จัดการทหารทั้งทหารบกและทหารเรือตามแบบยุโรปสำหรับการทหารบก โปรดฯ ใ้ร้อยเอกอิมเป (Captain Impey) นายทหารอังกฤษ จัดตั้งกองทหารขึ้นเรียกว่า "ทหารเกณฑ์ค้อยยุโรป" หลังจากนั้นก็มีนายทหารอังกฤษอีกคนหนึ่งชื่อ ร้อยเอกน็อกซ์ (Captian Knox) เขามาเป็นครูทหารวังหน้า ส่วนด้านการทหารเรือ นั้น ก็ได้โปรดฯ ให้จัดตามแบบอังกฤษ และต่อเรือกลไฟเป็นเรือรบปรากฏว่าเมื่อได้จัดการทหารทั้งทหารบกและทหารเรือตามแบบยุโรปแล้ว สิ่งที่คิดตามมาก็คือ การจัดสร้างตึกที่ทำการ โรงทหาร และอาคารต่าง ๆ ของการทหารเป็นแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก

ในด้านการศึกษา ในปี พ.ศ. 2404 พระองค์โปรดฯ ให้นางแอนนา เลียวโนเวนส์ (Mrs. Anna Leonowens) สตรีชาวอังกฤษจากสิงคโปร์มาเป็นครูถวายพระอักษรพระราชโอรสและพระราชธิดาในพระบรมมหาราชวัง งานด้านการศึกษาของมิชชันนารีอเมริกันได้ก้าวหน้าขึ้นมากในรัชกาลนี้ ผู้ปกครองเริ่มหันมานิยมแนวการศึกษาแบบใหม่ แม่แต่ครอบครัวขุนนางชั้นสูงก็ส่งบุตรหลานของตนเข้ามาเรียนจนต้องขยายอาคารเรียน รัชกาลที่ 4 ทรงอุทิศทุนถวายการพระราชทานที่ดินให้สร้างโรงเรียนโบสถ์ และที่อยู่ของพวกมิชชันนารี

ในด้านการแพทย์ พระองค์ทรงสนับสนุนการแพทย์สมัยใหม่ที่พวกมิชชันนารีอเมริกันได้นำเข้ามาในเมืองไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เพราะทรงเห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อประชาชนมาก เช่น การปลูกฝีป้องกันโรคไข้ทรพิษ การฉีควัคซีนป้องกันโรคคอตีบ การผ่าตัดแบบตะวันตก พวกสอนศาสนาเหล่านี้ได้ก่อตั้งโรงพยาบาลขึ้นในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด เช่น ที่เพชรบุรี นครศรีธรรมราช และเชียงใหม่ และการก่อสร้างโรงพยาบาลของไทยในรัชกาลต่อมา ก็ได้แบบอย่างมาจากโรงพยาบาลของชาวตะวันตกเหล่านี้

ในด้านเศรษฐกิจ หลังจากการทำสนธิสัญญากับประเทศตะวันตกตั้งแต่พ.ศ. 2394 เป็นต้นมา ไทยได้เปิดทำการค้าโดยเสรีกับนานาประเทศ มีเรือสินค้าต่างประเทศเข้ามาค้าขายกับเมืองไทยเพิ่มขึ้นหลายสิบเท่าตัว นอกจากนี้มีชาวต่างประเทศเข้ามาตั้งโรงสีไฟ โรงเลื่อยจักร อู่เรือ และบริษัทการค้าต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ ขึ้นหลายแห่ง ที่สำคัญคือ บริษัทสกอตแอนด์กัมปะนี บริษัทบอร์เนียว บริษัท เรมี่ เคอ มง เคนยี นอกจากบริษัทการค้าเหล่านี้แล้ว ยังมีโฮเต็ลสมัยใหม่ของชาวยุโรป เช่น โฮเต็ล ฟอลค์ ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2406

ในด้านการช่าง พระองค์ทรงสนับสนุนช่างแขนงต่าง ๆ จากยุโรปให้เข้ามาทำงานและถ่ายทอดความรู้ความชำนาญให้แก่ช่างไทย ดังปรากฏหลักฐานในตอนหนึ่งของ "ประกาศว่าด้วยการประพาศอิฐเครื่องปั้นดินเผา อังกฤษ และอเมริกัน ที่มาอยู่ในเมืองไทย" มีความว่า-

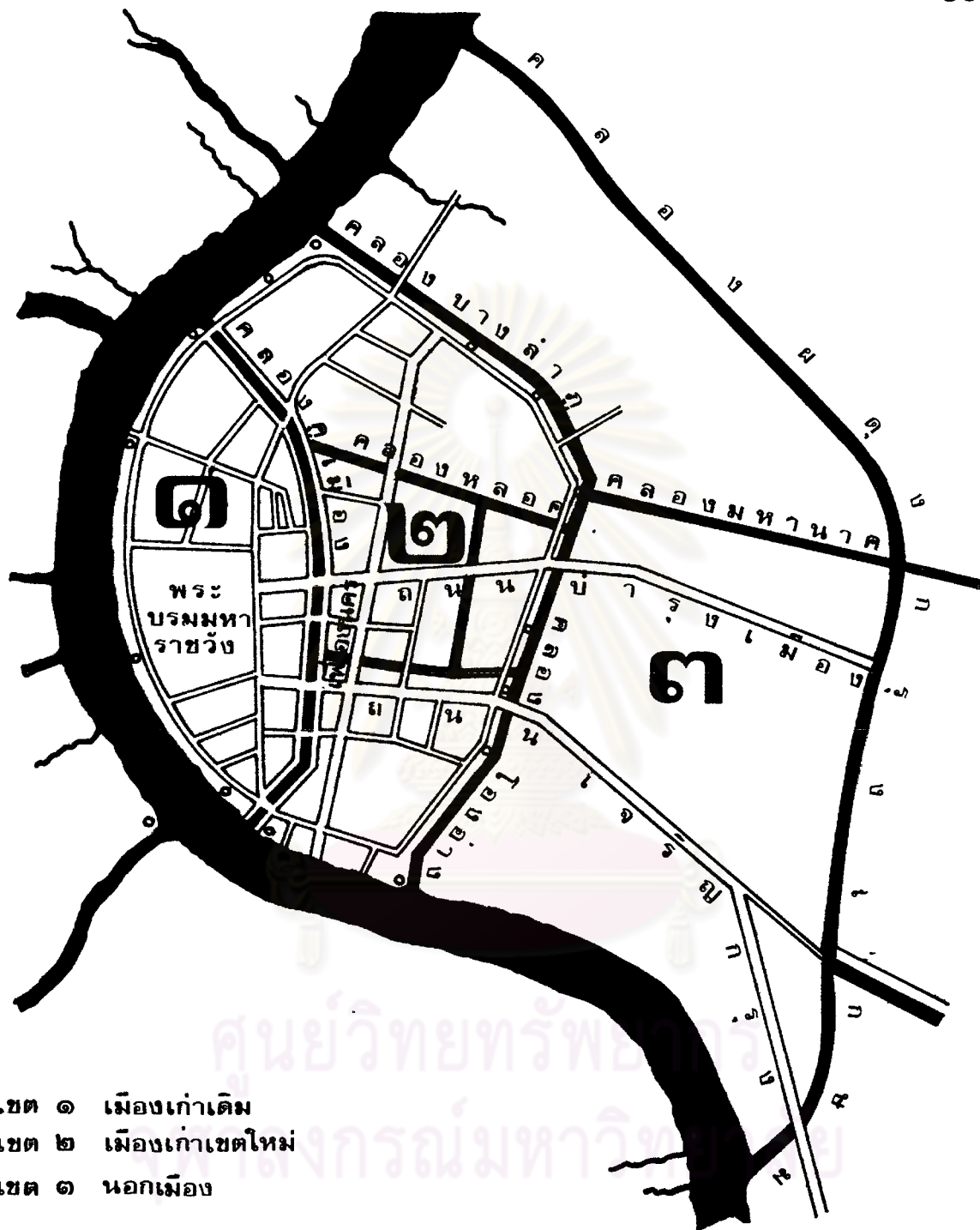
"...คนชาติ ฝรั่งเศส อังกฤษ อเมริกัน ก็เป็นชาแผ่นดินเมืองที่เป็นพระราชไมตรีกันแล้วทั้งสามเมือง แลคนชาติฝรั่งเศส อังกฤษ อเมริกัน ก็มีวิชาฉลาดในการงานต่าง ๆ เมื่อได้เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ในพระราชอาณาเขต เห็นจะมาประกอบการช่าง ก่อสร้างตึกราม บ้านเรือน ทำสิ่งของใช้สอยต่าง ๆ ประหลาด ๆ ดีกว่าสิ่งของที่เคยทำได้ในกรุงซึ่งเคยมีมาแต่ก่อน... ช่างชาวพระนครนี้เมื่อเห็นเป็นดีก็ควรรำเรียนเลียนทำตามอย่าง การช่างทั้งปวงก็จะจำเริญศิษย์ขึ้นกว่าแต่ก่อน..."¹⁸

ในด้านศิลปกรรม ปรากฏว่าพระองค์โปรดฯ ให้ส่งพระบรมฉายาลักษณ์ของพระองค์ไปให้ช่างที่ประเทศฝรั่งเศสหล่อพระบรมรูปเท่าพระองค์ ส่วนในด้านจิตรกรรมนั้น พระภิกษุ "ขรัวอินโขง" นับได้ว่าเป็น จิตรกรเอกคนแรกของไทยที่ริเริ่มเขียนภาพแบบตะวันตกขึ้น ภาพเขียนของพระภิกษุองค์นี้เป็นภาพเหมือนจริง มีการให้แสงและเงา และมีความลึกแบบทัศนียวิสัย (perspective) ยิ่งไปกว่านั้น เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายที่ปรากฏอยู่ในภาพก็นิยมเขียนเลียนแบบฝรั่งด้วย

การขยายตัวของกรุงเทพฯ ในรัชกาลที่ 4 อันเนื่องมาจากการรับอารยธรรมตะวันตก

นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสถาปนากรุงเทพฯ ขึ้นเป็นราชธานี เมื่อ พ.ศ. 2325 มาจนถึงปลายรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2394 รวมเวลา 70 ปี กรุงเทพฯ มีอาณาบริเวณที่เจริญเพียง "เมืองเก่าเดิม" (เขต 1) คือตั้งแต่ฝั่งตะวันออกแม่น้ำเจ้าพระยามาจดคลองคูเมืองหรือคลองหลอด กลุ่มอาคารทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญได้แก่ พระบรมมหาราชวัง พระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) วัดพระเชตุพน และ

¹⁸ กรมศิลปากร, "ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2404" หน้า 147.

- เขต ๑ เมืองเก่าเดิม
- เขต ๒ เมืองเก่าเขตใหม่
- เขต ๓ นอกเมือง

ภาพที่ ๑๐ แผนผังกรุงเทพฯ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๑๑

วัฒนธรรม และนับตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394 มาจนถึงกลางรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2433 รวม เวลา 40 ปี อาณาบริเวณที่เจริญของกรุงเทพฯ ได้ขยายจากคลองคูเมืองหรือคลองหลอดออกไปจนจรดคลองโองอ่าง-คลองบางลำภู เขตของความเจริญที่ขยายใหม่นี้ เรียกว่า "เมืองเก่าเขตใหม่" (เขต 2) พ้นจากคลองโองอ่าง-คลองบางลำภูออกไปนั้นเรียกว่า "นอกเมือง" (เขต 3) (ดูภาพที่ 10) ซึ่งยังไม่เจริญและหนาแน่นนัก การขยายอาณาบริเวณของกรุงเทพฯ ในรัชกาลที่ 4 และที่ 5 ออกมาจนเป็น "เมืองเก่าเขตใหม่" นี้ ก็เนื่องจากการได้รับอารยธรรมตะวันตกยิ่งขึ้น และการพยายามก้าวไปสู่ "ความเป็นสมัยใหม่" (modernization).

ในรัชกาลที่ 4 เพื่ออำนวยความสะดวกในการคมนาคม การค้าขาย และอนุโลมตามความต้องการของชาวตะวันตกที่เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ในครั้งนั้น พระองค์ได้โปรดฯ ให้ขุดคลองและตัดถนน คลองที่ขุดนั้นคือ คลองผดุงกรุงเกษม และคลองถนนตรง ส่วนถนนนั้นเมื่อแรกสร้างกรุงเทพฯ ความสำคัญของถนนหาได้ยากมาก เพราะเส้นทางคมนาคมสำคัญของประชาชนคือลำคลอง ถนนนั้นหมายถึงตรอกแคบ ๆ ที่คนพอเดินกันได้เรียงสามเรียงสี่เท่านั้น ถนนที่ตัดทำขึ้นเป็นสายแรกของกรุงเทพฯ ก็คือ "ถนนตรง" (ปัจจุบันเรียกว่าถนนพระรามที่ 4) สาเหตุของการสร้างถนนสายนี้มีว่า เมื่อ พ.ศ. 2400 พวกฝรั่งที่เข้ามาตั้งห้างค้าขายอยู่ในกรุงเทพฯ ทำหนังสือยื่นต่อกรมท่าว่า สถานที่ตั้งห้างค้าขายทางริมแม่น้ำข้างใต้พระนคร เรือค้าขายของฝรั่งจะขึ้นมาค้าขายถึงพระนครต้องทวนน้ำเสียเวลาเป็นอันมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูหน้าน้ำ พวกพ่อค้าฝรั่งจึงขอจะไปตั้งห้างค้าขายกันที่ไต่ปากคลองพระโขนงลงไปจนถึงบางนา ขอให้รัฐบาลช่วยขุดคลองและทำถนนเป็นทางลัดตั้งแต่คลองผดุงกรุงเกษมตรงหัวลำโพงลงไปต่อคลองพระโขนง ทานเสนาบดีปรึกษากันแล้วกราบทูลว่า ถ้าพ่อค้าฝรั่งยกกันไปตั้งอยู่ที่บางนาได้ ความทุกข์เดือดร้อนรำคาญต่าง ๆ ก็จะไม่ยล จึงโปรดให้ขุดคลองขึ้นยาว 207 เส้น 2 วา 3 ศอก แล้วเอามูลดินขึ้นถมเป็นถนนฝั่งเหนือคลองลำคลอง แต่แล้วพวกฝรั่งก็ไม่ได้ลงไปอยู่ที่บางนา ทานเจ้าพนักงานทูลว่า พวกฝรั่งก็ว่าไถ่จะขอยู่ที่เดิม

ถนนสำคัญสายที่สอง คือ ถนนเจริญกรุง* เป็นผลสืบเนื่องมาจากชาวยุโรป
เช่นเดียวกัน ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 ความว่า -

"...พวกกงสุลเข้าชื่อกันมีหนังสือถวายว่า ชาวยุโรปที่เคยชี่รดขี่
มาเที่ยวตากอากาศ ใดความสบายไม่มีไซ้ เขามาอยู่ที่กรุงเทพมหานคร
ไม่มีถนนหนทางที่จะชี่รดขี่มาไปเที่ยวพากันเจ็บไซ้เนื่อง ๆ ครั้น
ใดทรงทราบหนังสือแล้วทรงพระราชดำริเห็นว่า พวกยุโรปเข้ามา
อยู่ในกรุงมากขึ้นทุกปี ๆ คุ้มประเทศของเขามีถนนหนทางก็เรียบรื่น
สะอาดไปทุกบ้านทุกเมือง บ้านเมืองของเรามีแต่รกเรี้ยว หนทางก็
เป็นตรอกเล็กชอกนอย หนทางใหญ่ก็เประอะเมื่อนไม่เป็นที่เจริญตา
ชายหน้าแกชวานานาประเทศ เขาว่าเขามาเป็นการเตือนสติ เพื่อ
จะให้บ้านเมืองงดงามขึ้น จึงโปรดเกล้าให้ พญา ทานเจ้าพระยา
ศรีสุริยวงศ์ที่สมุหพระกลาโหมเป็นแม่กอง จึงให้พระอินทราชาธิบดี
ราชรองเมืองเป็นนายงาน ใดจัดการตัดถนนเจริญกรุงตั้งแต่ ณ วัน
พุธ เดือน 3 ขึ้น 6 ค่ำ (วันอาทิตย์ที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2404)
...."¹⁹

นอกจากนี้ ในปี พ.ศ. 2404 รัชกาลที่ 4 โปรดฯ ให้ตัดถนนในกรุงเทพฯ อีก
สองสาย คือ ถนนบำรุงเมือง และถนนเฟื่องนคร เมื่อถนนสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็
โปรดฯ ให้ทำการสร้างตึกแถวชั้นเดียวบางตอนของถนนทั้งสองสายนี้ ตึกแถวที่สร้างขึ้นเป็นแบบ
ตึกแถวเมืองสิงคโปร์ (รายละเอียดของตึกแถวเหล่านี้จะกล่าวในสมัยรัชกาลที่ 5)

ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 ว่า รัชกาลที่ 2 โปรดฯ ให้ เคอ ซิดไวรา
กงสุลโปรตุเกส ตั้งสถานกงสุลขึ้นที่กรุงเทพฯ ริมน้ำเจ้าพระยา ในบริเวณที่เป็นตรอก
กัปตันบุชปัจจุบันนี้ สถานกงสุลนี้นับได้ว่าเป็นสถานกงสุลของชาวยุโรปแห่งแรกที่สร้างขึ้น

*ในสมัยนั้น คนนิยมเรียกกันว่า "ถนนใหม่" และฝรั่งเรียกว่า "New Road"

¹⁹ กรมศิลปากร, "พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4," หน้า 601-602.

ในกรุงเทพฯ ต่อมาเมื่อรัชกาลที่ 4 ทรงเปลี่ยนนโยบายการค้าต่างประเทศ เปิดเมืองไทย ให้ชาวยุโรปเข้ามาอย่างเต็มที่ รัฐบาลต่างชาติต่าง ๆ ที่ได้ทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีและทางการค้าขายกับไทย ก็ได้ส่งกงสุลเข้ามาพำนักรักษาผลประโยชน์ของประเทศของเขา และให้ความคุ้มครองแก่คนไทยในบังคับของเขาด้วย พวกกงสุลก็ได้รับพระราชทานที่ดินจากรัชกาลที่ 4 นับตั้งแต่ปากคลองผดุงกรุงเกษมริมถนนเจริญกรุง เรื่อยมาจนกระทั่งสี่ลม ก็ได้มีสถานกงสุลต่างชาติต่าง ๆ ตั้งอยู่ เช่น สถานกงสุลโปรตุเกส สถานกงสุลเยอรมัน สถานกงสุลอังกฤษ สถานกงสุลอเมริกัน และสถานกงสุลฝรั่งเศส ย่านถนนเจริญกรุงใกล้คลองผดุงกรุงเกษมจึงเป็นย่านที่ฝรั่งชอบมาตั้งบ้านเรือน ร้านค้า และธนาคาร เพราะอยู่ใกล้สถานทูตอันเป็นที่พึ่งของเขา สถานกงสุลอังกฤษที่สร้างขึ้นในเวลานั้นเป็นตึกแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกใหญ่โต และสวยงามยิ่งกว่าสถานที่ราชการของไทยแทบทุกแห่ง และใหญ่โตกว่าสถานกงสุลของฝรั่งชาติอื่น ๆ ทั้งสิ้น อนึ่งถ้าไม่มีกงสุลฝรั่งเหล่านี้มาอยู่ในเมืองไทย บางทีชาวกรุงในสมัยรัชกาลที่ 4 อาจจะไม่มีย่านเจริญกรุง ถนนตรง (พระราม 4) ถนนสี่ลม ถนนบำรุงเมือง และถนนเฟื่องนครก็ได้

นอกจากย่านถนนเจริญกรุงใกล้คลองผดุงกรุงเกษมแล้ว ยังมีอีกย่านหนึ่งที่ชาวยุโรปอยู่กันมาก คือ ย่านถนนสนามไชยใกล้พระบรมมหาราชวัง ย่านนี้ปรากฏว่ามีตึกแถวสองชั้น 40 ห้อง ที่ในหลวงโปรดฯ ให้สร้างขึ้น สำหรับเป็นที่อยู่อาศัยของพวกครูฝรั่งสอนหนังสือและสอนวิชาทหาร และเป็นที่พักอาศัยฝรั่งเขาตั้งห้างร้านค้า ต่อมาตรงหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ก็ได้โปรดฯ ให้สร้างตึกแถว 2 ชั้น ตามแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกชั้นอีกสี่หลัง สำหรับให้ทหารที่หัดอย่างฝรั่งอยู่ ซึ่งเลากันว่าเป็นตึกที่สง่างามและโอโง่งคือ

กรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้เจริญขึ้นกว่าในสมัยรัชกาลก่อน ๆ เป็นอันมาก ทั้งนี้เพราะอารยธรรมของชาติตะวันตกได้เริ่มแพร่เข้ามาอย่างไม่ขาดสาย กรุงเทพฯ มีถนนสายใหม่สร้างขึ้นหลายสาย มีสะพานแบบสมัยใหม่ ตึกแถวแบบสมัยใหม่ โรงสีสมัยใหม่ เรือกลไฟสมัยใหม่ อู่ต่อเรือสมัยใหม่ และมีข้าวของเครื่องใช้สมัยใหม่สำหรับใช้สอยและบริโภค ย่านการค้าแต่เดิมซึ่งเคยมีเรือบงรายอยู่ตามริมแม่น้ำริบคลอง

ก็เริ่มก่อตัวความริมนนอย่างประปราย เพราะคนหันมาสัญจรไปมาตามท้องถนนมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องมาจากการตัดถนนสายต่าง ๆ ขึ้นถึงที่ใดกล่าวมาแล้ว

✓ ตัวอย่างงานสถาปัตยกรรมในรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ที่ได้รับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก

นับตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ พ.ศ. 2394-2411) เป็นต้นมา งานสถาปัตยกรรมที่เป็นพระที่นั่ง พระตำหนัก ตลอดจนสถานี่ทำงานของรัฐบาล ส่วนใหญ่หันไปนิยมสร้างแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกมากขึ้น พระองค์โปรดฯ ให้สร้างอาคารแบบตะวันตกขึ้นหลายแห่ง ทั้งในและนอกพระบรมมหาราชวัง โปรดฯ ให้สร้างพระราชมณเฑียรขึ้นใหม่หนึ่งในพระบรมมหาราชวัง พระราชทานนามเรียกรวมทั้งหมดว่า "พระอภิเนาวนิเวศน์" หมู่พระที่นั่งที่สร้างขึ้นใหม่นี้ เป็นตึกแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกทั้งสิ้น และใช้เป็นที่ประทับและเป็นท้องพระโรงรับแขกเมืองด้วย

นอกจากพระอภิเนาวนิเวศน์มีอาคารอื่น ๆ ที่สร้างเป็นตึกแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกในกรุงเทพฯ เช่น "พระราชวังสราญรมย์" ในต่างจังหวัด เช่น "พระนครคีรี" ที่เมืองเพชรบุรี พระองค์ทรงเอาแบบอย่างการสร้างอาคารที่พสกนิกรเขาในยุโรป ซึ่งเป็นของแปลกของคนไทยในสมัยนั้น ทรงโปรดฯ ให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ สมุหพระกลาโหม เป็นแม่กองสร้างพระที่นั่งขึ้นหลายหลังบนเขามหาสวรรค์ (เขาวัง) มีทั้งท้องพระโรงและที่ประทับ เป็นพระราชวังใหญ่ใตงดงามแห่งหนึ่ง ซึ่งรายละเอียดจะกล่าวต่อไป

ถึงที่ใดกล่าวมาแล้วว่า ใน พ.ศ. 2398 เซอร์ จอห์น เบาริง ได้เชิญพระราชนัดดาของสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียแห่งอังกฤษเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี นับแต่นั้นเป็นต้นมาก็ได้มีการติดต่อกับชาติอังกฤษมากขึ้น และอิทธิพลสถาปัตยกรรมแบบวิกตอเรียน (Victorian architecture) ก็ได้หลั่งไหลเข้ามาสู่เมืองไทย

เมื่อ พ.ศ. 2402 รัชกาลที่ 4 ได้โปรดฯ ให้สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์

และกรมหมื่นวิศณุมาศ ไปดูงานที่เมืองสิงคโปร์ เมื่อท่านทั้งสองนี้เดินทางกลับมาก็ได้นำแบบอย่างการก่อสร้างที่เมืองสิงคโปร์มาใช้แพร่หลายในกรุงเทพฯ เช่น แบบตึกสองชั้นที่มีห้อง เป็นมุขยื่นออกไปข้างหน้า และตึกแถวที่สร้างริมถนนเจริญกรุงชั้นเดิม เป็นต้น

- ตัวอย่างอาคารที่ได้รับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก มีดังนี้ คือ

พระอภิเนาวนิเวศน์ สร้าง พ.ศ. 2395-2400

ในบริเวณสวนขวา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสร้างพระพุทธรูปยืนขึ้นแล้วนั้น ในปีพ.ศ. 2395 ได้โปรดให้สร้างพระราชมณเฑียรขึ้นใหม่หมู่หนึ่ง พระราชทานนามเรียกรวมทั้งหมดว่า "พระอภิเนาวนิเวศน์" แรกเริ่มนั้นโปรดให้สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต บุนนาค) เป็นแม่กอง ครั้นพอลงมือสร้างไปได้ไม่นานสมเด็จพระยาองค์นี้ก็ได้ถึงแก่พิลาลัย จึงโปรดให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์* เป็นแม่กอง และกรมขุนราชสีหวิกรม** เจ้ากรมช่างสิบหมู่ เป็นนายช่างสร้างต่อมาจนสำเร็จ ในปี พ.ศ. 2400 ได้เสด็จเฉลิมพระราชมณเฑียรและขึ้นประทับเป็นปฐมฤกษ์ กระแสพระราชดำริที่ทรงสร้างพระอภิเนาวนิเวศน์ขึ้น มีปรากฏอยู่ในประกาศเหวคาในงานพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร และมีความตอนหนึ่งว่า -

"... หนึ่ง ในแผ่นดินปัจจุบันนี้ ได้มีทางพระราชไมตรีด้วยพระมหากษัตริย์ใหญ่ ๆ ในแผ่นดินยุโรปแลทวีปอเมริกา ล้วนบรรดาซึ่งเป็นประเทศไมตองขึ้นแต่เมืองอื่น เมืองใดหลายพระนคร มีสิ่งของ เครื่องมั่งคดราชบรรณาการ เข้ามามากมาย เจริญทางพระราชไมตรีล้วนดี ๆ หลากอย่างค่าง ๆ ของจำพวกนี้จะทรงพระราชศรัทธาถวายบูชาพระรัตนตรัยใน

* ต่อมาเป็นสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์

** คนสกุล ชุมสาย.

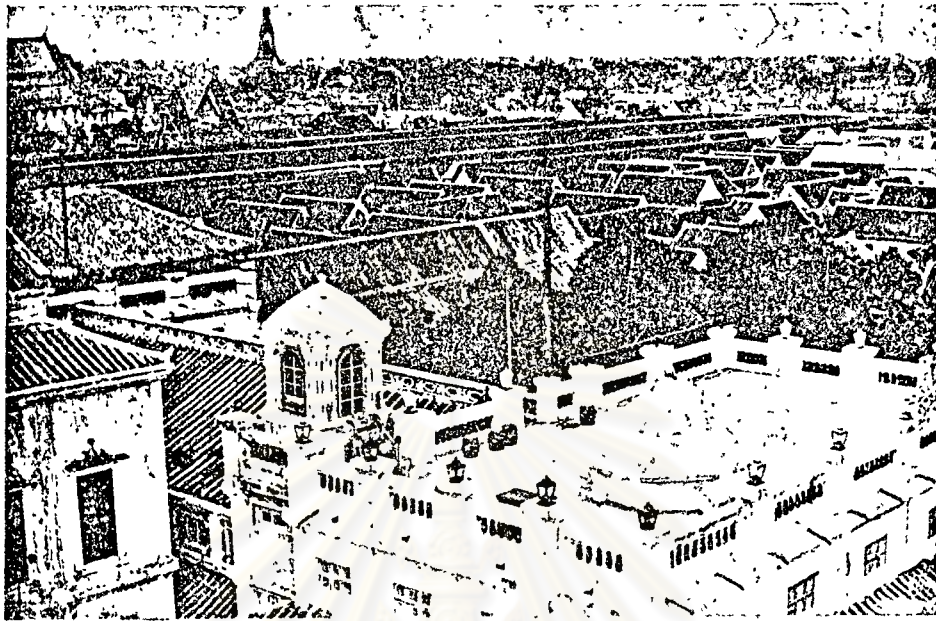
พระอารามหลวงเสี้ยกั้หาควรวไม เพราะเหตุที่เข้ามาแต่มาเจ้าของเครื่อง
 ราชบรรณาการเหล่านั้นก็เข้ามาเนื่อง ๆ แล้วถามว่าเครื่องราชบรร-
 ณาการเหล่านั้นยังคงเก็บไว้เป็นที่ระลึกถึงทางพระราชไมตรีสืบไปฤ
 ครั้นเมื่อจะจัดประดับประดาในพระที่นั่งสร้างอย่างสยามตามอย่างชาว
 โบราณก็ดูจะพาลขัดพระเนตร เป็นที่ยั้มเย้ยของแขกเมืองที่มาแต่ประ-
 เทศยุโรปจะฟังว่าไคว่ของสำหรับใช้อย่างอื่นเอามาใช้ช้อย่างไป
 เพราะฉะนั้น จึงโปรดให้ช่างสร้างพระอภิเนาวนิเวศน์ โดยแบบอย่าง
 ทวงทีละมายคล้ายกับราชนิเวศน์ ซึ่งมีในมหานครข้างโยรบีปรัฐพี เพื่อ
 จะต้องทวงทีกับสิ่ง เครื่องประดับประดาที่ได้มาแต่โยรบีปมหานครต่าง ๆ
 ไว้สำหรับแขกเมือง และระลึกถึงทางพระราชไมตรีด้วยพระเจ้าแผ่นดิน
 ใหญ่ในโยรบีปรัฐพี เพราะทอดพระเนตรเห็นของราชบรรณาการพิเศษ
 ที่กล่าวมานี้ช้อยู่เนื่อง ๆ นั้น..."²⁰

ที่ยกมาอ้างไว้นี้ คือ มูลเหตุในการที่รัชกาลที่ 4 โปรดฯ ให้สร้าง "พระอภิ-
 เนาวนิเวศน์" ขึ้น

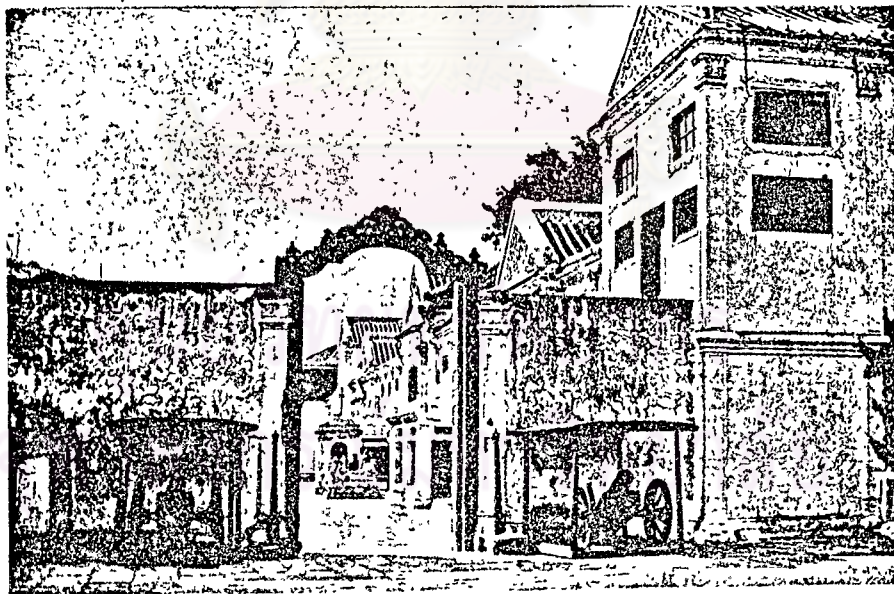
พระที่นั่งและสถานที่ในพระอภิเนาวนิเวศน์มีดังนี้-

1. พระที่นั่งอนันตสมาคม อยู่ตรงพระที่นั่งสุทไธสวรรย์เข้ามา เป็นพระที่
 นั่งสองชั้น สร้างตามแบบสถาปัตยกรรมวิคตอเรียน มีมุขด้านหน้า 3 มุข มุขกลางยาว 3
 ห้อง สำหรับเป็นท้องพระโรง เสด็จออกฝ่ายหน้าและเสด็จออกทรงรับแขกเมืองต่าง
 ประเทศ ถึงรัชกาลที่ 5 ใคต่อมุขกลางยาวออกไปหาพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ไว่ทางใน
 ระหว่างพระที่นั่งทั้งสองพอเดินกระบวนแห่ และในรัชกาลที่ 5 นั้น พระที่นั่งองค์นี้ทรุดโทรม

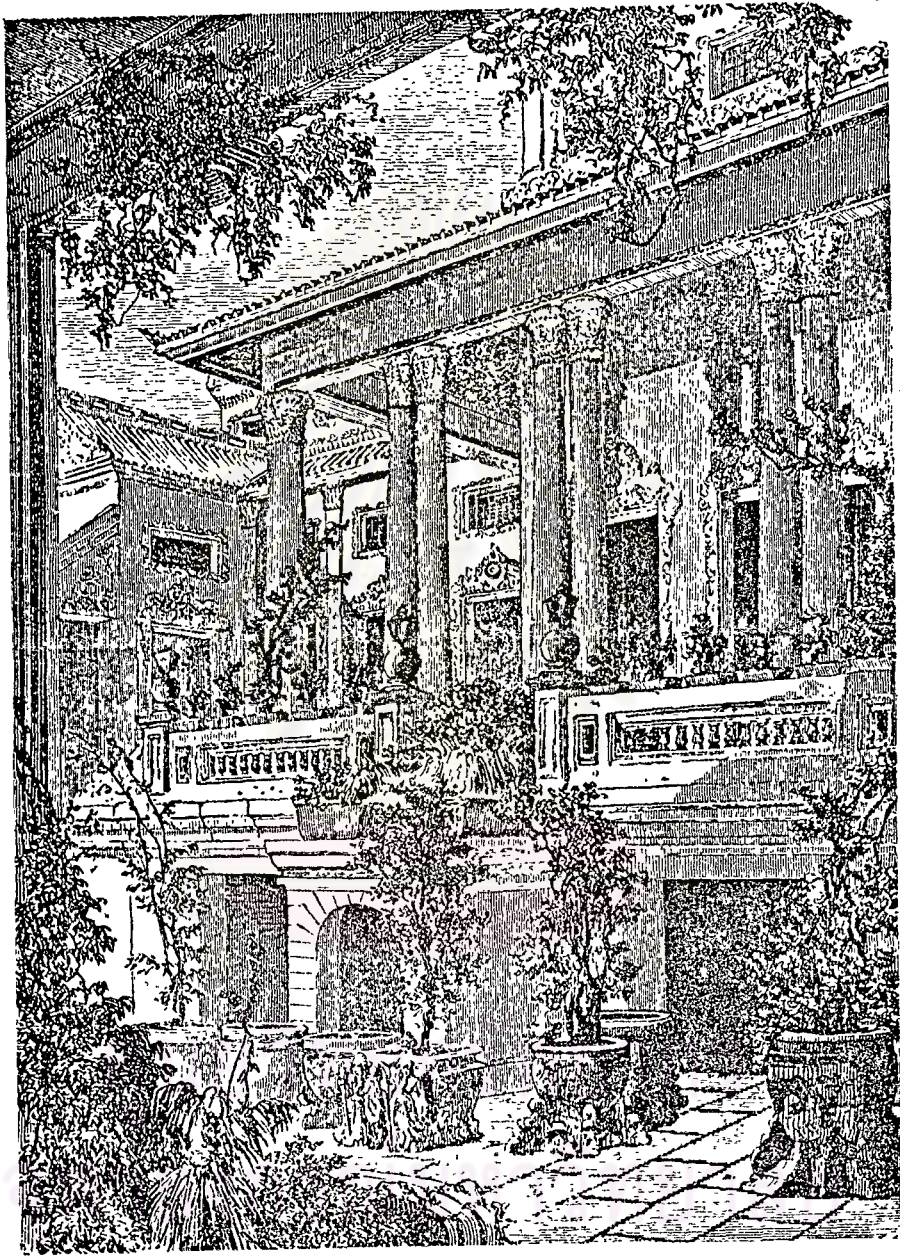
²⁰ กรมศิลปากร, "ประชุมพงศาวดารภาคที่ 25: เรื่องสถานที่และวัตถุซึ่งสร้าง
 ขึ้นในรัชกาลที่ 4" หน้า 15.

ภาพที่ ๑๑ หลังคาพระที่นั่งในพระอภิเนาวนิเวศน์

ภาพที่ ๑๒ ทางเข้าพระที่นั่งอนันตสมาคม (องค์เดิม)

ภาพที่ ๑๑ มุขพระที่นั่งอนันตสมาคม (หลังเดิม) ในบริเวณพระ
อภิเนาวนิเวศน์ ปัจจุบันรื้อลงแล้ว

มาก จึงโปรดฯให้หรือเสียบ เมื่อโปรดฯให้สร้างพระที่นั่งองค์ใหม่ขึ้น ณ พระราชวังสวน
ดุสิต จึงได้ทรงเอานามพระที่นั่งองค์นี้มาพระราชทานไว้มีให้สัญญา

2. พระที่นั่งบรมพิมาน อยู่ต่อพระที่นั่งอนันตสมาคมเข้าไป เป็นพระที่นั่ง 3
ชั้น สร้างตามแบบสถาปัตยกรรมวิกตอเรียน เป็นพระมหามณเฑียรที่บรรทมแห่งหนึ่ง
และเป็นที่รับแขกเมือง เฝ้าในที่โอรุณควช ถึงรัชกาลที่ 5 เป็นที่ประดิษฐานพระบรม
อัฐิพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามที่ได้ทรงสั่งไว้ ต่อมาได้ถูกรื้อลงเพราะ
ชำรุดทรุดโทรม นามพระที่นั่งองค์นี้ รัชกาลที่ 6 ได้ทรงเอามาพระราชทานเปลี่ยนนาม
พระที่นั่งภาณุมาศจรัญญ เมื่อ พ.ศ. 2467 คือ พระที่นั่งบรมพิมานในปัจจุบันนี้

3. พระที่นั่งนงคราญสโมสร อยู่ต่อพระที่นั่งบรมพิมานเข้าไป เป็นพระที่นั่ง
2 ชั้น สร้างตามแบบสถาปัตยกรรมวิกตอเรียน เป็นท้องพระโรงฝ่ายใน และเป็นที่เสวย
ถึงรัชกาลที่ 5 ชำรุดทรุดโทรม โปรดฯให้รื้อลง

4. พระที่นั่งจันทรทิพโยภาค อยู่คานใต้พระที่นั่งนงคราญสโมสร เป็นพระที่
นั่ง 3 ชั้น สร้างตามแบบสถาปัตยกรรมวิกตอเรียน เป็นพระพิมานที่บรรทมอีกแห่งหนึ่งหรือ
เรียกว่า "พระพิมานฝ่ายใต้" รื้อลงในรัชกาลที่ 5

5. พระที่นั่งภาณุมาศจรัญญ อยู่คานเหนือพระที่นั่งนงคราญสโมสร เป็นพระ
ที่นั่ง 3 ชั้น สร้างตามแบบสถาปัตยกรรมวิกตอเรียน ทรวดทรงและขนาดเหมือนพระที่นั่ง
จันทรทิพโยภาค เป็นพระพิมานที่บรรทมอีกแห่งหนึ่ง หรือเรียกว่า "พระพิมานฝ่ายเหนือ"
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต ณ พระที่นั่งองค์นี้ เมื่อ พ.ศ. 2411
พระที่นั่งองค์นี้รื้อลงในรัชกาลที่ 5 เช่นกัน

อนึ่ง เมื่อ รัชกาลที่ 5 โปรดฯให้สร้างพระที่นั่งขึ้นใหม่ ณ โรงแสงเกล้าใน
พระบรมมหาราชวัง จึงได้ทรงเอานามพระที่นั่งภาณุมาศจรัญญ มาพระราชทานเป็นนาม
พระที่นั่งองค์ใหม่เพื่อพระราชทานเป็นที่ประทับของรัชกาลที่ 6 ครั้นยังทรงดำรงตำแหน่ง

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ครั้นถึงรัชกาลที่ 6 จึงทรงเปลี่ยนนามจากภานุมาศจัญญุเป็น
บรมพิมาน สืบมาจนทุกวันนี้

6. พระที่นั่งมุลมณเฑียร เป็นพระตำหนักเดิมซึ่งเป็นที่ประทับของรัชกาลที่ 4
เมื่อยังไม่ได้ทรงผนวช รัชกาลที่ 4 โปรดให้รื้อบางส่วนลงแล้วแก้ไขเป็นตึกแบบสถาปัตยกรรม
กรรณวิคตอเรียน พระที่นั่งองค์นี้อยู่ระหว่างพระที่นั่งภานุมาศจัญญุกับบริเวณพระพุทธรณี-
เวศน์ ต่อมาในรัชกาลที่ 5 ทรงพระราชศรัทธาโปรดให้รื้อไปปลูกที่วัดเชวมาริตาราม
จังหวัดนนทบุรี ทรงพระราชอุทิศเป็นโรงเรียน*

7. หอเสถียรธรรมปริต อยู่ริมกำแพงพระอภิเนาวนิเวศน์ตรงมุมด้านตะวันตก
ออกเฉียงเหนือหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม เป็นที่สวดพระปริต รื้อลงในรัชกาลที่ 5

8. หอราชดัทธรังโรจน์ อยู่ถัดจากหอเสถียรธรรมปริตมาทางตะวันตก เป็น
ที่ไว้พระแสงศาสตราคม รื้อลงในรัชกาลที่ 5

9. หอโกชนลีลาศ อยู่ด้านใต้พระที่นั่งอนันตสมาคม สร้างตามแบบสถาปัตยกรรม
กรรณวิคตอเรียน เป็นที่จัดเลี้ยงโต๊ะพระราชทาน เช่น เลี้ยงแขกเมืองเป็นต้น รื้อลงใน
รัชกาลที่ 5

10. พระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์ อยู่ด้านใต้พระที่นั่งอนันตสมาคม สร้างตาม
แบบสถาปัตยกรรมกรรณวิคตอเรียน จัดเป็นพิพิธภัณฑ์ (museum) สำหรับทอดพระเนตรสิ่งของ
ต่าง ๆ ซึ่งทูตานุทูตนำเข้ามาถวาย** ในรัชกาลที่ 5 พระที่นั่งองค์นี้เคยไฟไหม้ รื้อลง และ
โปรดให้สร้างพระที่นั่งคีวาลัยมหาปราสาทขึ้น ณ ตรงนั้น

*เป็นท่านอง เดียวกันกับ รัชกาลที่ 4 โปรดให้รื้อพระตำหนักของสมเด็จพระศรี
สุริเยนทราบรมราชินี พระบรมราชชนนี ไปสร้างทรงพระราชอุทิศเป็นเสนาสนะเจ้าอาวาส
มาแต่ก่อนจะนั้น

** พระที่นั่งองค์นี้คือกันว่าเป็นพิพิธภัณฑ์แห่งแรกของ เมืองไทย

11. พระที่นั่งภูวดลทัศไนย* อยู่ในสวนตรงหน้าพระพุทธรูปเวศน์ เป็นพระที่นั่งสูง 5 ชั้น สร้างตามแบบสถาปัตยกรรมวิคตอเรียน ชั้นยอดมีนาฬิกา 4 ก้าน (ทำนองนาฬิกาบิกเป็นที่กรุงลอนดอน) เหนือหน้าปัดมีนาฬิกาทั้ง 4 ก้านขึ้นไปเป็นยอดแหลมตามแบบสถาปัตยกรรมไทย รื้อลงในรัชกาลที่ 5

พระที่นั่งทั้งหลายในพระอภิเนาวนิเวศน์นี้ ได้สร้างขึ้นด้วยโครงเครื่องไม้ประกอบอิฐถือปูนเป็นพื้น อยู่มาได้ประมาณ 30 ปี พอโครงไม้ผุก็ทรุดโทรมพันวิสัยจะซ่อมแซมให้คืนกลับสภาพดีได้ รัชกาลที่ 5 จึงโปรดฯ ให้รื้อลงหมดทั้งหมด แล้วปราบที่ทำเป็นส่วน ซึ่งส่วนนั้นก็คือ "สวนศิवालย์" ดังที่ได้ปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

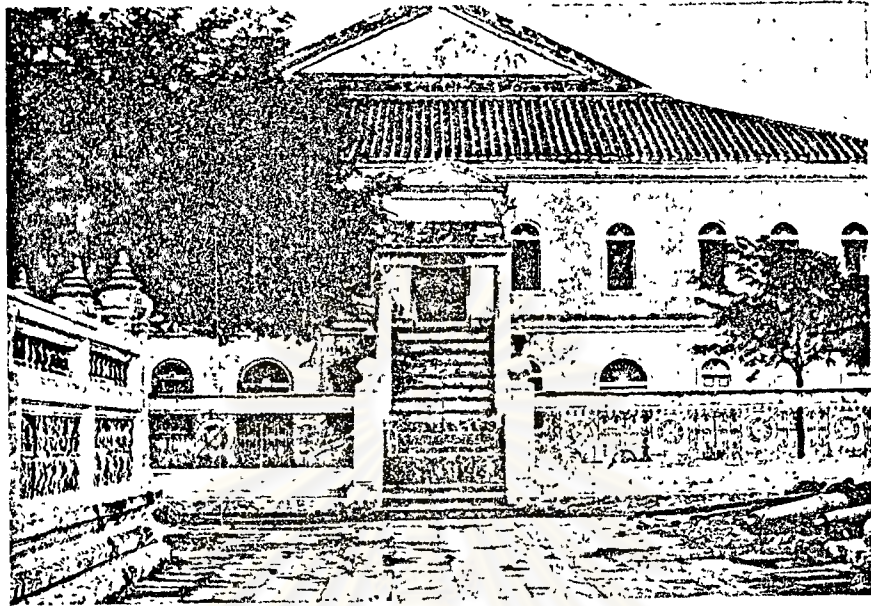
พระที่นั่งราชฤดี

รัชกาลที่ 4 โปรดฯ ให้สร้างพระที่นั่งองค์หนึ่งขึ้นทางคานตะวันตกนอกของพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เป็นตึกสองชั้น "อย่างฝรั่ง" ซึ่งสร้างตามแบบสถาปัตยกรรมวิคตอเรียนผสมไทยเป็นที่ประทับวาระราชการ เวลาว่างออกขุนนาง พระราชทานนามว่า "พระที่นั่งราชฤดี" พระที่นั่งองค์นี้รื้อลงในรัชกาลที่ 5

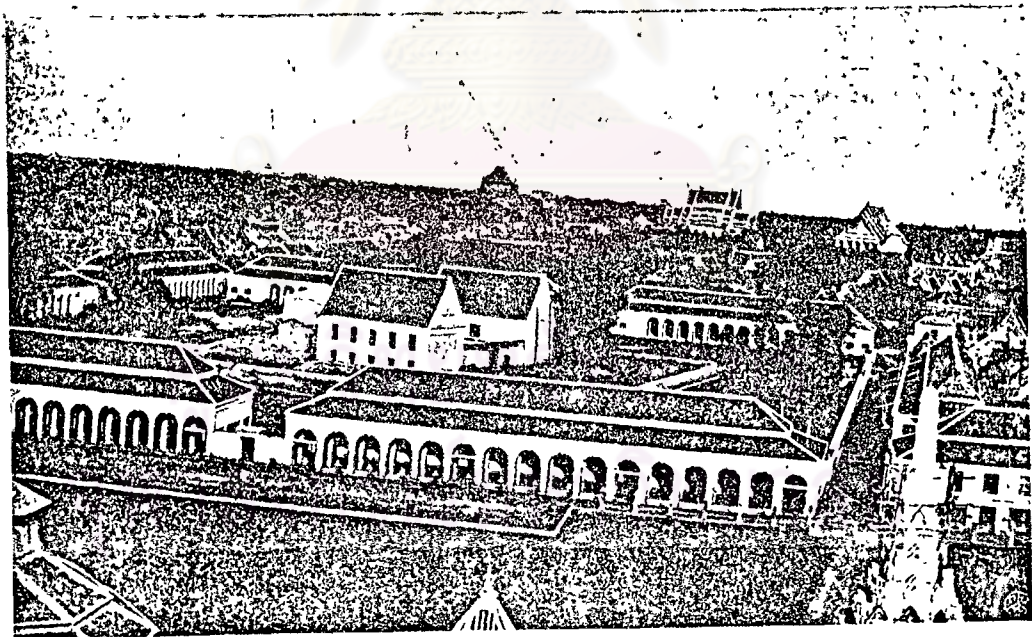
โรงกษาปณ์

รัชกาลที่ 4 โปรดฯ ให้สร้างโรงเครื่องจักรสำหรับทำเงิน เหรียญขึ้นที่หน้าพระคลังมหาสมบัติ ตรงมุมถนนออกประตูสุวรรณบริบาลคานตะวันตก พระราชทานนามว่า "โรงกษาปณ์สิทธิการ" อาคารหลังนี้เป็นอาคาร 2 ชั้น สร้างตามแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก ส่วนหลังคามีลักษณะกระเด้งไปทางสถาปัตยกรรมจีน ซองหน้าต่างและประตูซึ่งแคบและสูงคดมนบนเป็นโค้งครึ่งวงกลม ลวดบัวและเครื่องประดับโดยทั่วไปเป็นแบบ

*นามชานต่อสัมพันธ์ข้างหน้า พระที่นั่งสุทไธสวรรย์, ๑๓๓๑-๑๓๓๒

ภาพที่ ๑๔ โรงพยาบาล ในพระบรมหาราชวัง

ภาพที่ ๑๕ เสานางเรียง ด้านถนนบำรุงเมือง

สถาปัตยกรรมตะวันตก โรงงานนี้ได้อุทิศไฟไหม้ลงหมดเมื่อ พ.ศ. 2440

ศาลต่างประเทศ

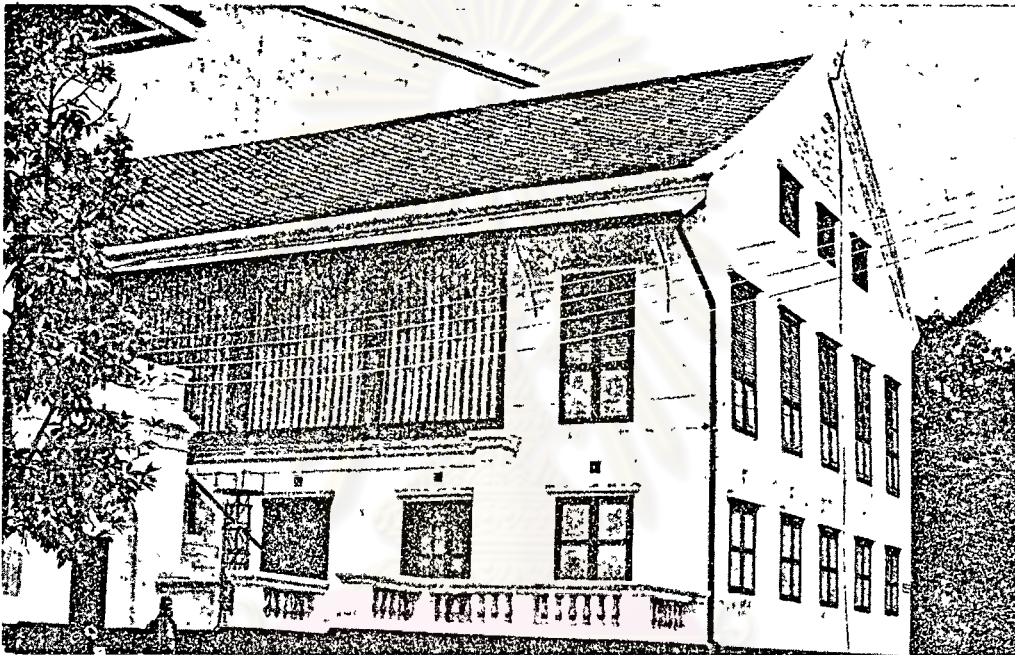
ที่บริเวณเหนือท่าเตียน รัชกาลที่ 4 โปรดให้สร้างตึกชั้น 4 หลัง หลังโตเป็นที่กรมตำรวจต่างประเทศ และต่อมาใช้เป็นศาลาต่างประเทศด้วย ตึกต่อมาใช้เป็นที่พักแขกเมืองและเป็นที่อยู่ของฝรั่งที่รับราชการ ตึกเหล่านี้เป็นตึก 2 ชั้น สร้างตามแบบสถาปัตยกรรมวิกตอเรียน ใ้รอลงหมดแล้วในรัชกาลที่ 5

พระที่นั่งในวังหน้า

ภายในวังหน้าหรือ "พระราชวังบวรสถานมงคล" กรุงเทพฯ ปรากฏว่ามีพระที่นั่งบางองค์สร้างขึ้นตามแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก คือ

1. พระที่นั่งอิศเรศราชานุสร พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้มีขันทันหรืออเมริกันออกแบบและโปรดฯ ให้สร้างพระที่นั่งองค์นี้ตามแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก เป็นตึก 2 ชั้นรูปสี่เหลี่ยมรี มีบันไดทำเป็นมุขชั้นข้างนอก เพราะในสมัยนั้นถือกันว่า ถ้าวางบันไดขึ้นเป็นอัปมงคล รายละเอียดการจัดภายในพระที่นั่งองค์นี้ หนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ 13 ได้บรรยายไว้ว่า -

"...ตัวพระที่นั่งคานหน้า มีเฉลียงโถง 7 ห้องข้างในประธาน ตอนกลาง 3 ช่องกันเป็นห้องเสวย ห้องต่อมาข้างใต้ 2 ช่อง เป็นห้องพระบรรทม มีฝาเพี้ยมกระจกกันขวางอีกชั้นหนึ่ง ต่อมาถึงที่สุดคานใต้ เป็นห้องเล็กชัวของหนึ่ง ยาวตลอดในประธาน เป็นห้องแต่งพระองค์ แต่เล่ากันว่า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว คำรัสว่า ในห้องพระบรรทมรอนัก ให้ตั้งพระแท่นเล็กบรรทมที่ห้องแต่งพระองค์

ภาพที่ ๑๖ พระที่นั่งอภิเศกราชานุสรณ์ ในบริเวณวังหน้า ของพระบาท-
สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มุมตะวันตกเฉียงใต้กันเป็นห้องสรง คานหลังเป็นเฉลียงทับกันเป็น
 ห้องเก็บของ มีบันไดเล็กสำหรับพนักงานชั้นลง และมีห้องอุ้มน้ำเครื่อง
 อยู่ข้างหลังห้องเสวย ในประธานอีก 2 ของตอห้องเสวยไปทางเหนือ
 เป็นห้องรับแขก เมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวประจวร
 หนัก เสด็จแปรสถานมาประทับในท้องนี้จนสวรรคต ตอห้องรับแขกไป
 ถึงห้องยาวข้างคานศักดิ์เป็นห้องทรงพระอักษร และห้องพระสมัค อยู่
 สุดพระที่นั่งข้างคานเหนือ ชั้นล่าง เป็นแต่ที่พนักงานอาศัยหาได้ใช้การ
 อันไม่ ลักษณะที่ตกแต่งพระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ เป็นแบบฝรั่งทั้งสิ้น
 พระแท่นบรรทมสั่งมาแต่เมืองนอก เป็นพระแท่นคู้ มีรูปช่างเผือกสลัก
 อยู่ที่ผนัง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯให้ยกไป
 ตั้งที่พระที่นั่งในพระราชวังบางปอิน * เวลามีแขกเมืองฝรั่งต่างประ-
เทศ เช่น ราชทูตเขามา ก็ทรงรับรองเลี้ยงดูที่พระที่นั่งอิศเรศราชานุ-
สรณ์นี้ เล่ากันว่า ถึงที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จอยู่
ที่พระที่นั่งองค์นี้เสด็จอยู่อย่างฝรั่ง มีบอยผู้ชาย และพนักงานข้างใน
 เป็นสาวโซอยู่จำกัศพอสำหรับใช้ แม่เฝ้าจอมก็อยู่เฉพาะผู้ที่เป็นราชู-
 ปฐาก พระเจ้าลูกเธอและพระสนมกำนัลขึ้นเฝ้าแต่เฉพาะเวลาเสวย
 เท่านั้น..."²¹

2. พระที่นั่งสโมสรุทธภัณฑ์ พระที่นั่งองค์นี้พระบาทสมเด็จพระจอม-
 เกลาเจ้าอยู่หัวทรงสร้างค้างไว้ ต่อมากรมพระราชวังบวรวิไชยชาญทรงสร้างทอจน
 สำเร็จ เป็นตึกขนาดคยอมสองชั้นยาว 5 ห้อง สร้างตามแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก มี

* ปัจจุบันพระแท่นบรรทมแบบฝรั่งนี้ อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ
²¹ กรมศิลปากร, "ประชุมพงศาวดารภาคที่ 13", หน้า 125-126.

เจดีย์งโถงคานหน้า ชั้นบนเป็นห้องพระบรรทมและห้องที่ประทับ กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญได้ทรงสร้างศาลาโถง เครื่องไม้ชั้นเดียวต่อออกมาข้างหน้าเป็นที่ประทับสำราญพระราชอิริยาบถหลังหนึ่ง กล่าวกันว่าประทับอยู่ที่ศาลานี้โดยมาก รอบ ๆ ศาลาแต่งเป็นสวนปลูกไม้ดอกและมีน้ำพุอ่าง เจดีย์ปลา

✓ พระนครคีรีเมืองเพชรบุรี สร้าง พ.ศ. 2402-2404

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดฯ ให้สร้างพระราชวังชั้นบน เขามหาสวรรค์ (หรือเขามไหสวรรย์หรือเขาวัง) จังหวัดเพชรบุรี เมื่อปี พ.ศ. 2402 โดยให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ที่สมุหพระกลาโหมเป็นแม่กอง และจมนักราชามาตย์ (ท่อม) * ซึ่งได้เคยเดินทางไปประเทศยุโรปกับราชทูตที่ไปเมืองอังกฤษ ตำแหน่งปลัดเมืองเพชรบุรี เป็นนายงาน ใช้เงินงบประมาณจากภาษีน้ำศาลของเมืองเพชรบุรีโดยเฉพาะ เมื่อสร้างเสร็จได้พระราชทานนามว่า "พระนครคีรี" พระองค์ได้เสด็จมาประทับครั้งในฤดูร้อนปี พ.ศ. 2403 หลังจากนั้นก็ได้เสด็จมาประทับในฤดูร้อนทุกปีตลอดรัชกาลของพระองค์

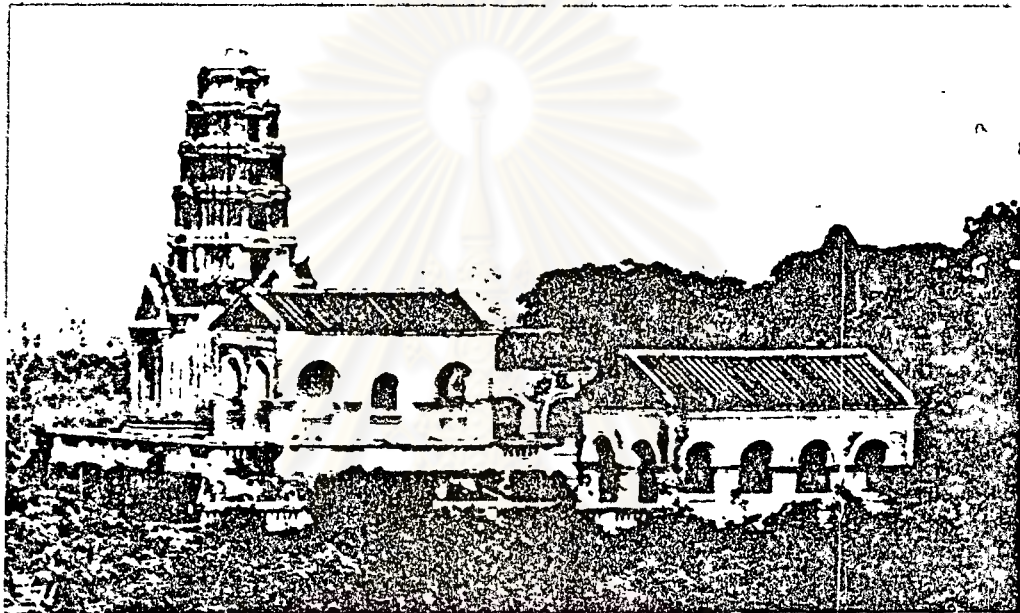
งานก่อสร้างส่วนใหญ่เป็นแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก สร้างเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน โครงหลังคาเป็นไม้ เครื่องมุงเป็นกระเบื้องดินเผาจากบดัว ซึ่งรายละเอียดของอาคารที่สำคัญบางหลังจะได้กล่าวต่อไป

พระที่นั่งและอาคารที่สำคัญในพระนครคีรีมีดังนี้คือ :-

- พระที่นั่ง เพชรภูมิไพโรจน์ เป็นห้องพระโรง
- พระที่นั่งปราโมทย์มไหสวรรย์ เป็นที่ประทับ
- พระที่นั่ง เวชยันตวิเชียรปราสาท เป็นปราสาทหลังน้อยยอดปราสาท**

* ต่อมาได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น พระเพชรพิไสยศรีสวัสดิ์

** สร้างไว้ตามราชประเพณี เพื่อให้พระนครคีรีนี้เทียบเสมอกับพระบรมมหาราชวัง

ภาพที่ ๑๗ พระนครคีรี เมืองเพชรบุรี

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- พระที่นั่งราชธรรมสภา เป็นที่ทรงธรรมและพระราชพิธีสงฆ์
- ตำหนักสันฐาคารสถาน เป็นที่ประทับของ เจ้านายฝ่ายใน
- หอพิมานเพชรมเหศวร เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป
- หอจตุเวทประดิษฐานพระจันทร์ เป็นหอพระปริตร
- หอซัชวาลเวียงไชย เป็นที่ทอดพระเนตรควา

ยังมีอาคารอื่น ๆ ที่สร้างตามแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก เช่น ตึกราชวัลภาคาร ตึกทิมดาบองครักษ์ ศาลาลูกขุน ศาลาเย็นใจ ศาลาทศนानักชตฤกษ์ โรงโขน โรงครัว โรงรถ และโรงม้า นอกจากนี้ภายนอกพระราชวังยังได้สร้างป้อมตามแบบป้อมปราสาทโบราณบนเขาในยุโรป และได้พระราชทานนามไว้ดังนี้ :-

ป้อมมหาราชูป้องปก	อยู่ทางทิศตะวันออก
ป้อมวิรุฬหกบริรักษ์	อยู่ทางทิศใต้
ป้อมวิรุฬหกป้องกัน	อยู่ทางทิศตะวันตก
ป้อมเวสสุวรรณรักษา	อยู่ทางทิศเหนือ

1. พระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ เป็นพระที่นั่งองค์ใหญ่ สร้างไว้เป็น 4 ตอน แต่ละตอนจะยกพื้นสูงขึ้นเป็นลำดับ ตอนหน้าเป็นที่เสวย ตอนที่สองเป็นที่ออกขนนาง (ประชุมจตุสดมภ์) ตอนที่สามมีกระจงเงาบานใหญ่เป็นที่แต่งพระองค์ ตอนที่สี่อันเป็นตอนบนสุดเป็นห้องพระบรรทม ห้องฉลองพระองค์ ห้องทรงพระสำราญ ห้องสรง และห้องพระบังคน

การก่อสร้างเป็นแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก สร้างเป็นอาคารกออิฐถือปูน หน้าจั่ว เป็นแบบ pediment โครงหลังคาเป็นไม้ เครื่องมุงเป็นกระเบื้องดินเผา กาบกลวยพอกปูนตรงรอยต่อระหว่างแผน ผนังภายนอกส่วนใหญ่ตกแต่งด้วยบัวและเสา ไอโอนิกทรงเตี้ยที่ไปนจากผนัง ประตูและหน้าต่างเป็นไม้ พื้นส่วนใหญ่ปูด้วยหินอ่อนสีเทา

2. พระที่นั่งปราโมทย์มไหสวรรย์ อยู่หลังพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ เป็น

พระที่นั่งสองชั้น สร้างตามแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกผสมกับสถาปัตยกรรมจีน จนคนทั่วไปเรียกว่าพระที่นั่ง เก่ง ชั้นล่าง เป็นห้องพัสดุ ชั้นบนเป็นที่ประทับส่วนพระองค์ของพระบรมราชินี สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี

3. พระที่นั่งราชธรรมสภา อยู่หลังพระที่นั่งปราโมทย์มไหสวรรย์ เป็นพระที่นั่งชั้นเดียวคล้ายหอประชุม ใช้เป็นที่ทรงธรรมและประชุมครั้งสำคัญ ๆ ในราชกิจส่วนพระองค์ การก่อสร้างเป็นแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก สร้างเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน หลังคาทรงปั้นหยา โครงหลังคาเป็นไม้ เครื่องมุงเป็นกระเบื้องดินเผา กายกวดวยพอกปูน ตรงรอยต่อระหว่างแผ่น ผนังภายนอกโดยรอบตกแต่งด้วยบัวและเสาไอโอนิกทรงเตี้ย ที่ไปนจากผนัง ของประตูเป็นโค้งครึ่งวงกลม ประตูเป็นไม้ พื้นปูด้วยหินอ่อนสีเทา

4. หอชัชวาลเวียงไชย หรือกระโจมแก้ว อยู่หลังพระที่นั่งราชธรรมสภา สร้างเป็นรูปหอทรงกลมก่ออิฐฉาบปูนตามแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก ผนังทั้งชั้นบนและชั้นล่างเจาะเป็นช่องยอดโค้งครึ่งวงกลม มีบันไดก่ออิฐเวียนขึ้นไปสู่ชั้นบน ยอดของหอนี้เป็นโดมคลุมด้วยกระจก หอนี้สร้างขึ้นไว้สำหรับหอดพระเนตรดาวตามตำราดาราศาสตร์และโหราศาสตร์ ในรัชสมัยของพระองค์เล่ากันว่า โปรดให้จุดตะเกียงใหญ่ที่โดมกระจก และสามารถมองเห็นได้ถึงทะเล

5. ประตูคำเป็นทางสวรรค เป็นประตูหนึ่งในประตูในบริเวณพระราชมณเฑียร 3 ประตู สร้างเป็นชุมประตูก่ออิฐถือปูนเหมือน pedimented gateway ของสถาปัตยกรรมตะวันตกสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาตอนปลาย (Late Renaissance Architecture) แกะลวดบัวและเครื่องตกแต่ง (mouldings & ornament) ไม้สูงจะประณีตนัก วงกบประตูและบานประตูเป็นไม้

ตึกกะหลาป่า⁺

ในรัชกาลที่ 4 เจ้านายและขุนนางผู้มีบรรดาศักดิ์ เริ่มจะทำเรือนอยู่เป็นตึกกัน อยางแพร่หลาย อาคารเหล่านี้สร้างเป็นแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกผสมกับสถาปัตยกรรมท้องถิ่น คนไทยในสมัยนั้นเรียกว่า "ตึกอย่างเทศ" หรือ "ตึกกะหลาป่า" * เป็นตึกก่ออิฐถือปูน 2 ชั้น สันฐานสี่เหลี่ยมรี คานหน้ามีมุขบางไม่มีมุขบาง ทรงหลังคาลาดกว่าเรือนไทย เครื่องมุงเป็นกระเบื้องดินเผา กาบกล้วยพอกปูนทรงรอยตะหวางแบน ทำผนังโดยรอบ มีโถงกลาง มีบันไดข้างนอกชั้นที่สอง ทั้งนี้เพราะยังถือคติว่าลอคี้ตกุนเป็นอัปมงคล** แบบอาคารที่วานี้ยังมีตัวอย่าง คือ ตำหนักของสมเด็จพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ในวัดบวรนิเวศน์ฯ

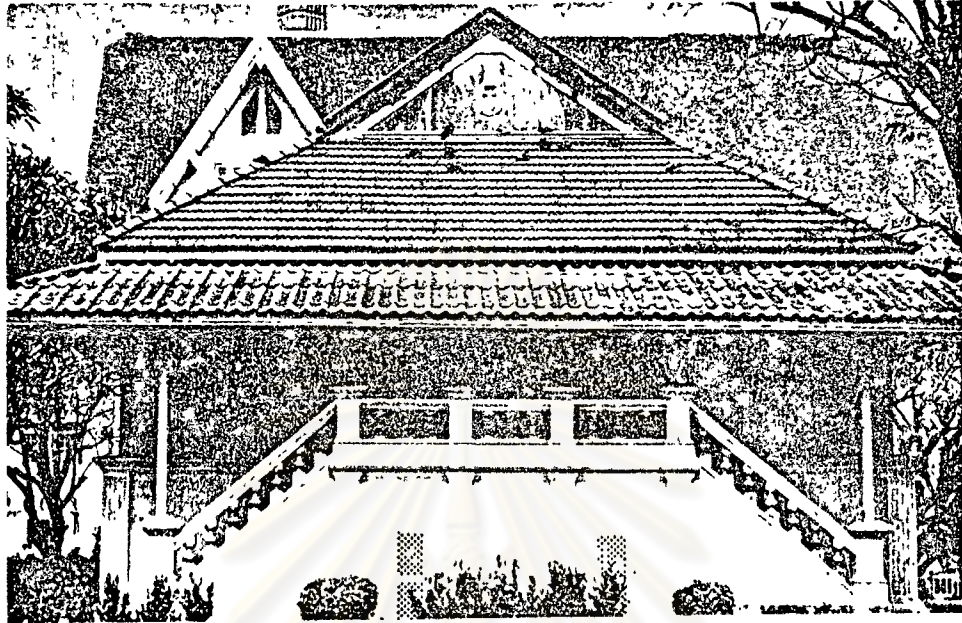
สำหรับตึกที่คานหน้ามีมุขที่เมืองชวาและสิงคโปร์นั้น ความสำคัญของประโยชน์ใช้สอยอยู่ชั้นล่าง คือ สำหรับใช้เป็นที่ขึ้นและลงรถม้าในที่ร่ม ในเมืองไทยสมัยนั้นยังไม่มีรถม้าใช้กันอยางแพร่หลาย จึงใช้มุขเป็นห้องโถงหรือห้องรับแขกและห้องบันไดชั้นข้างนอกที่มุขนั้น มุขจึงมีแต่ตึกของผู้นิเวศนาบรรดาศักดิ์ และมุขไค้กลายเป็นของเกียรตินิยมในเวลาต่อมา ผู้ที่สร้างตึกหรือแม่แต่เรือนไม้ก็ตาม ก็มักต้องการให้ตึกหรือเรือนของตนมีมุขคานหน้าสวยเหตุคังนี้

แบบตึกอย่างเทศที่มีมุขคานหน้าประกอบด้วยบันได ยังคงนิยมสร้างกันมาจนถึงตอนต้นรัชกาลที่ 5 พอจะยกตัวอย่างไค้เช่น:-

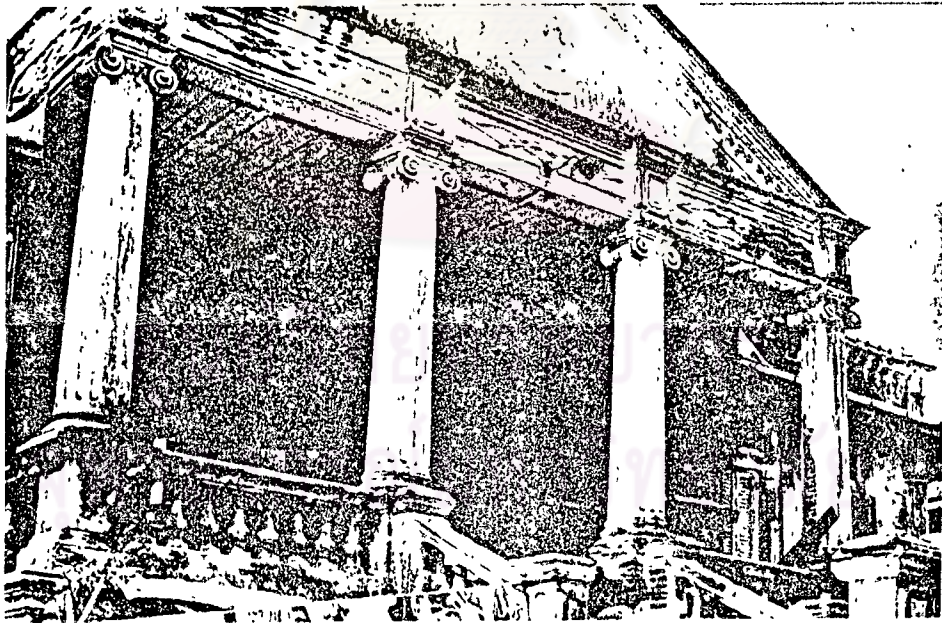
- พระตำหนักแอง สมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ในพระราชวังเดิม กรุงเทพมหานคร
- พระที่นั่งในวังกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ (วังใหม่) ถนนพระอาทิตย์

* คำว่า "กะหลาป่า" (Kajapa) มีที่มาคังนี้คือ ในสมัยนั้นคนไทยเรียกชาวชวาว่าแขกกะหลาป่า คุยเหตุนี้สินค้าหรือสิ่งอื่น ๆ ที่มาจากชวาหรือสิงคโปร์ ก็พลอยถูกเรียกวากะหลาป่าไปคยกันทั้งสิน เช่น ชวดกะหลาป่า, หมวกกะหลาป่า, ชมพูกะหลาป่า ฯลฯ และตึกที่สร้างขึ้นในเมืองไทยสมัยนั้นโดยไค้ถายแบบมาจากตึกที่ชาวยุโรปสร้างขึ้นในชวาและสิงคโปร์ ก็ไค้ถูกเรียกวา "ตึกกะหลาป่า"

** แต่สำหรับกฐิพระมิไค้ถือชนตำเป็นไค้ตุน

ภาพที่ ๑๘ พระตำหนักแก้ว ของสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ในพระราชวัง
เดิม กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ ๑๙ ตำนักรมมหินีราชคักดีส์โมสร ถนนำรุงเมือง

ที่นี้ ได้ถ่ายแบบมาจากตึกที่เมืองสิงคโปร์

- ตำนักรักรเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ฯ
- ตำนักรักรมหหลวงอดิศรอุดมเดช บางลำภู
- ตำนักรักรหมื่นราชศักดิ์โมสร ถนนบำรุงเมือง
- ตำนักรักรหมื่นจรัสพรปฏิภาณ (ถูกรื้อเมื่อสร้างถนนราชดำเนิน ในรัชกาล

ที่ 5)

อิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

1. ในด้านอาคารสถาปัตยกรรม

- ในแง่รูปโฉมและการสนองประโยชน์ใช้สอย อาคารที่ได้รับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกในสมัยนี้ จะมีทั้งอาคารชั้นเดียว สองชั้น และบางหลังก็มากกว่าสองชั้น ในสมัยนี้แม้ว่าสไตล์ของสถาปัตยกรรมตะวันตกจะเริ่มหลังไหลเข้ามา เช่น สถาปัตยกรรมแบบวิกตอเรียน (Victorian Architecture) สถาปัตยกรรมแบบอเมริกันโคโลเนียล (American Colonial Architecture) ก็ตาม แต่ทว่าคทหรหรือรูปโฉมของอาคารยังไม่แสดงออกถึงสไตล์ของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่แท้ ส่วนลัดต่าง ๆ ขององค์ประกอบของอาคารไม่ค่อยจะถูกดองสมบูรณัก อีกทั้งลวดบัวและเครื่องตกแต่ง (mouldings & ornament) ก็ไม่สู้จะประณีต ทั้งนี้เพราะยังขาดสถาปนิกผู้เชี่ยวชาญและช่างก่อสร้างที่มีฝีมืออยู่ สิ่งที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งก็คือ ในสมัยนี้ พระเจ้าอยู่หัว เจ้านาย และขุนนางชั้นสูง ตลอดจนชาวต่างประเทศ ได้ทรงสั่งและสั่ง เครื่องเรือนและเครื่องตกแต่งภายในอาคารจากยุโรปเข้ามาใช้ ฉะนั้นการวางผังเพื่อประโยชน์ใช้สอยภายในอาคารจึงมีแนวโน้มมาเป็นแบบตะวันตกอยู่มาก

- ในแง่วิธีการก่อสร้าง และวัสดุก่อสร้าง อาคารเกือบทั้งหมดที่ได้รับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตก ยังคงมีโครงสร้างระบบกำแพงรับน้ำหนัก มีการยื่นกันสาดและชายคาออกไปบ้าง เพื่อกันแสงแดดส่องและฝนสาด อิฐยังคงเป็นวัสดุก่อสร้างที่สำคัญ

วัสดุก่อสร้างส่วนใหญ่ยังคงใช้ของภายในประเทศ เช่น แผ่นหินชนิกต่าง ๆ ที่ใช้ปูพื้น กระเบื้องดินเผาเคลือบกาบกลวยสำหรับมุงหลังคา ฯลฯ ส่วนวัสดุที่ใช้สำหรับงานตกแต่ง ได้สั่งมาจากต่างประเทศ เช่น กระเบื้องเคลือบปูพื้น แผ่นหินอ่อน แพงหินอ่อน แผ่นกระจกใส กระจกสี เครื่องโลหะประกอบประตูหน้าต่าง ลูกกรงโลหะ โคมไฟ ราวบันได ฯลฯ

2. ในค่านุสรณ์การสร้างสรรคอาคารสถาปัตยกรรม

สมัยนี้เป็นสมัยที่พระเจ้าแผ่นดินทรงรับเอาอารยธรรมตะวันตก เพื่อนำมาปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย ฉะนั้น ในค่านการช่าง พระองค์ทรงสนับสนุนช่างแขนงต่างๆ จากยุโรปให้เข้ามาทำงาน และถ่ายทอดความรู้ความชำนาญให้แกช่างไทย ปรากฏว่า ได้มีนายช่างชาวยุโรปเดินทางเข้ามาทำงานบ้างแต่ไม่สู้จะมากนัก มีชชันนารีหรืออเมริกันก็ยัง คงมีบทบาทในงานก่อสร้างอยู่ คือ เป็นทั้งผู้ออกแบบอาคารและผู้นำคำแนะนำในการวางผังต่าง ๆ ในสมัยนี้ปรากฏว่า มีเจ้านายและขุนนางไทยบางคนเดินทางไปดูงานก่อสร้างในต่างประเทศ เช่น สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ และ กรมหมื่นวิศิษฐานาถ ไปดูงานก่อสร้างที่สิงคโปร์ เมื่อกลับมาก็ได้นำแบบอย่างการก่อสร้างที่เมืองสิงคโปร์มาใช้แพร่หลายในกรุงเทพฯ อีกท่านหนึ่งก็คือ จมื่นราชามาตย์ (หุ้ม) ได้คิดตามคณะราชทูตไทยออกไปดูงานถึงยุโรป เมื่อกลับเข้ามา ก็ได้เป็นนายงาน ดำเนินการก่อสร้างพระนครคีรี เมืองเพชรบุรี

3. ในค่านผู้ใช้ประโยชน์อาคารสถาปัตยกรรม

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับได้ว่าเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ที่โปรดการประทับเป็นการถาวรในพระที่นั่งแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก และนอกจากพระองค์ท่านแล้ว พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ พระราชอนุชา ก็ทรงพอพระทัยที่จะประทับในพระที่นั่งแบบนี้เช่นกัน ในสมัยนี้ เจ้านาย และขุนนางชั้นผู้ใหญ่ บางคนก็ได้เริ่มเจริญรอยพระยุคลบาท คือ นิยมเปลี่ยนไปปลูก "ตึกอย่างฝรั่ง" (ซึ่งคนสามัญเรียกว่าตึกกะหล่ำป่า) แทนเรือนไม้แบบไทย ผู้ใช้ประโยชน์อาคารที่ได้รับอิทธิพลสถาปัตยกรรมตะวันตก นอกจากคนไทยที่กล่าวแล้วนี้ ก็ยังมีชาวตะวันตกที่พำนักอยู่ในประเทศไทย เช่น มีชชันนารีหรืออเมริกัน บาทหลวงในนิกายโรมันคาทอลิก คณะราชทูตและ

กงสุล ฝรั่งเศสที่เขามารับราชการ พ่อค้า นักธุรกิจ ฯลฯ

4. ในค่าน้ำเสียของสถาปัตยกรรมในประเทศไทยในสมัยนี้

งานสถาปัตยกรรมในประเทศไทยในรัชกาลที่ 4 นี้ ได้แสดงออกถึง สไตล ที่เกิดขึ้นใหม่สไตลหนึ่ง คือ สไตลที่ได้รับอิทธิพลสถาปัตยกรรมตะวันตก สไตลนี้โดยทั่วไป อาคารจะมีทรวดทรงหรือรูปโฉมและโครงสร้าง เป็นแบบตะวันตกอยู่มาก การจัดผังเพื่อ ประโยชน์ใช้สอยภายในอาคารก็เริ่มจะสนองวัฒนธรรมการกินอยู่แบบฝรั่ง ซึ่งนับได้ว่าเป็น การสอดคล้องกับสภาพของสังคม (ของชนชั้นสูง) ซึ่งกำลัง เปลี่ยนแปลงโฉมหน้า เป็นแบบ ตะวันตก อย่างไรก็ตาม สไตลที่กล่าวนี้ ยังกำลังรอเวลา และแรงผลักดันต่าง ๆ ซึ่งจะ มาช่วยให้นั้นคลี่คลายออกอย่างสมบูรณ์ในรัชกาลต่อมา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย